

F. A. VON HAYEK'O KNYGA „PINIGŲ DENACIONALIZAVIMAS“: JOS GIMIMO APLINKYBĖS IR AKTUALUMAS ŠIANDIENAI

REMIGIJUS ČIEGIS¹, ŽILVINAS DRABAVIČIUS²

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamas F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybių ir jos realaus šiandienio aktualumo teorinis tyrimas, grindžiamas nuostata, kad norint suprasti šiuolaikinę visuomenę reikia remtis idėjų ir visuomenių istorija. Atliekant tyrimą siekiama atskleisti F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybes, svarbiausius jos turinio momentus bei parodyti knygos poveikį tuometiniams ir šiandieniniams politiniams-ekonominiams procesams monetariniu aspektu. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šia knyga F. A. von Hayek'as metė iššūkį pinigų leidimo bei kontrolės vyriausybiniam monopoliui. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *austrų ekonomikos mokykla, ekonominės minties istorija, laisvoji rinka, pinigai, centrinė bankininkystė.*

JEL KLASIFIKACIJA: B10, B13, B25, B53

DOI: <https://doi.org/10.15181/rfds.v40i2.2527>

Įvadas

Temos aktualumas ir mokslinė problematika. Tiriant ekonominių teorijų istoriją, kurios funkcija dvejopa: paaiškinti praeitį ir padėti mums suprasti dabartį, gali būti keliami skirtingi klausimai. Šio straipsnio pagrindinį siekį rodo antraštė: supažindinti skaitytoją su vieno žymiausių austrų ekonomikos mokyklos (kuri kartais vadinama heterodoksiška; žr. Boettke, Leeson, 2003; Mearman, 2012) atstovų F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“, kuri pirmą kartą pasirodė 1976 m. kaip Londono Ekonominių reikalų instituto leidžiamo žurnalo „Hobart Paper“ specialus 70-asis numeris (kadangi veikalas rengtas kaip ataskaita institutui, visu šimtu procentų gal ir neatitiko griežtų akademiniam veikalui keliamų reikalavimų, ką įvade netiesiogiai pripažino ir pats F. A. von Hayek'as), pataisytu ir maždaug trečdaliu praplėstu variantu „Pinigų denacionalizavimas – ištobulintas argumentavimas: konkurencinių valiutų teorijos ir praktikos analizė“ (angl. *Denationalisation of Money: The Argument Refined*; žr. Von Hayek, 1978a). Knygoje F. A. von Hayek'as, nurodęs, kad norėdami išsaugoti funkcionuojantį rinkos ūkį (ir jo individualią laisvę), neatidėliotinai turime panaikinti „velnišką santuoką tarp monetarinės ir fiskalinės politikos“, kuri gana ilgai buvusi slapta, bet dabar pašventinta keinsistinės ekonomikos teorijos pergalės (Von Hayek, 1978a), pateikė teoriškai galimą ir nuoseklią esamų centrinės bankininkystės režimų alternatyvą. Faktiškai šia knyga jis metė iššūkį „visų monetarinių nuodėmių šaltiniui ir esmei, pinigų leidimo bei kontrolės vyriausybiniam monopoliui“ (Von Hayek, 1978a). (Kaip Londone įsikūrusio Ekonominių reikalų instituto kasmetinėje paskaitoje, kuri

¹ Remigijus Čiegis – profesorius, habilituotas daktaras, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Moksliniai interesai: darnus ekonomikos vystymasis, darnumo vertinimas, aplinkos ekonomika, regionų plėtra, ekonominių teorijų istorija

El. paštas: remigijus.ciegis@knf.vu.lt
Tel. +370 681 458 32

² Žilvinas Drabavičius – magistras, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Moksliniai interesai: verslo administravimas, viešasis administravimas, viešoji teisė
El. paštas: zilvinasdrabavicius@gmail.com
Tel. +370 646 311 97

skirta F. A. von Hayek'o atminimui ir 1999 m. vyko minint žymiojo austrų ekonomisto 100-o metų gimimo sukaktį, pastebėjo vokiečių ekonomistas Otmar'as Issing'as (1999), pats faktas, kad atnaujinta monografija apie pinigų denacionalizavimą buvo išleista prabėgus 50 metų nuo novatoriško indėlio į tarplaikinės pusiausvyros teoriją 1928 m. gruodį „Weltwirtschaftliches Archiv“ paskelbtame straipsnyje „Kainų pusiausvyra laike bei pinigų vertės pokyčiai“ (žr. Von Hayek, 1928), rodo kokia ilga ir vaisinga buvo F. A. von Hayek'o karjera ekonomikos teorijos srityje). F. A. von Hayek'as laikėsi pozicijos, kad istorijoje neaptinkama vyriausybės monopolijos išleisti pinigus koreguojant esamą padėtį pateisinimo. Atiduoti [privilegiją išleisti pinigus] į rankas institucijai, kuri yra apsaugota nuo konkurencijos, kuri gali mus versti priimti pinigus, kuri nuolat patiria politinį spaudimą, reiškia susitaikyti su tuo, kad ši valdžia niekada mums vėl neduos pinigų (Von Hayek, 1979). Šią jo nuostatą, kaip ir tikėjimą, kad, jeigu kapitalistams būtų buvę leista patiems apsirūpinti pinigais, kurių jiems reikia, konkurencinė sistema seniai būtų įveikusi pagrindinius ekonominės veiklos svyravimus ir užsitęsčius depresijos periodus (Von Hayek, 1979), pabandysime detaliau aptarti šiame straipsnyje. Juk, kaip rašė A. Seldon'as F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizacija“ (Von Hayek, 1978a) pirmojo leidimo pratarmėje 1976 m. rugpjūtį, faktiškai profesorius F. A. von Hayek'as įrodinėja, kad pinigai nesiskiria nuo kitų prekių ir jais geriau aprūpintų privačių pinigų leidėjų konkurencija nei vyriausybės monopolis. Jis teigia, laikydamasis klasikinės tradicijos, bet pateikdamas nuorodą į XX amžių, kad pinigai nėra išimtis iš taisyklės, siekiant geresnių rezultatų savanaudiškumas bus geresnis motyvas nei geranoriškumas. Žinoma, F. A. von Hayek'o schemai išsakyta ir kritikos, kuri straipsnyje taip pat bus aptarta.

Problema: F. A. von Hayek' knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybės ir jos realus aktualumas šiandien.

Tyrimo tikslas: atskleisti F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybes ir parodyti jos realų aktualumą šiandien.

Tyrimo objektas – F. A. von Hayek'o knyga „Pinigų denacionalizavimas“.

Tyrimo uždaviniai:

Teoriškai atskleisti F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybes ir svarbiausius turinio momentus.

Parodyti F. A. von Hayek'o knygos „denacionalizavimas“ poveikį tuometiniams ir šiandieniams politiniams-ekonominiams procesams monetariniu aspektu.

Tyrimo metodai: loginė abstrakcija, apimanti ir tarpusavyje derinanti ekonominių, istorinių bei politologinių teorinių teiginių apibendrinimą, teorinę austrų ekonomikos mokyklos idėjų ir jų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo sistemine analizę bei sintezę, pagrįstą įvairių šalių mokslininkų darbų išvadomis ir samprotavimais, bendrąją ir loginę analizę bei palyginimą.

1. F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ gimimo aplinkybės ir svarbiausių turinio momentų atskleidimas

Kaip pastebi R. Baader'is (2012), knyga „Pinigų denacionalizavimas“ F. A. von Hayek'ui buvo tokia svarbi, kad norėdamas ją parašyti jis po antrojo tomo sustabdė trijų tomų veikalo „Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė“ (Von Hayek, 1973; 1978b; 1981) rašymą. 1977 m. vokiškojo leidimo pradžioje F. A. von Hayek'as kaip tam tikrą maksimumą panaudojo A. Smith'o teiginį iš „Tautų turto“, kad kiekvienoje pasaulio šalyje valdovų ir valstybių godumas bei neteisingumas, naudojantis pavaldinių pasitikėjimu, gerokai sumažino tikrąjį [tauriojo] metalo kiekį, anksčiau būdavusį monetose (Smith, 1937 [1776]). F. A. von Hayek'as, netekęs vilties sudrausminti vyriausybių elgesį spausdinant pinigus (apie ką kalbėjo ir savo straipsnyje „Link laisvos rinkos monetarinės sistemos“ [Von Hayek, 1979]), pradėjo vykdyti pinigų denacionalizacijos projektą, t. y. pasiūlė atsisakyti valstybės monopolinės teisės į pinigų emisiją. (Dar 1976 m. jis pamflete „Valiutų pasirinkimas – kaip stabdyti infliaciją“ buvo nurodęs, kad išskyrus tik aukso standarto 200-ų metų laikotarpio išimtį, praktiškai visos istorijoje žinomos valdžios naudojosi savo išimtinę galia leisti pinigus tam, kad apgautų ir apiplėštų žmones. Kas yra taip pavojinga, ką reikėtų šalinti? Tai ne vyriausybės teisė išleisti pinigus, bet iš-

imtinė teisė tai daryti ir jos galia versti žmones juos naudoti ir priimti nustatant tam tikrą kainą [Von Hayek, 2007 [1976]; išskirta F. A. von Hayek'o].)

Viename pirmųjų knygų „Pinigų denacionalizavimas“ skyrių F. A. von Hayek'as rašo, kad tiriant pinigų istoriją kyla nuostaba, kodėl žmonės tiek ilgai pakentė ir leido valdžiai daugiau nei 2000 metų turėti išskirtinę galią juos nuolat išnaudoti ir apgauti (Von Hayek, 1978a). Be to, visa istorija prieštarauja tikėjimui, kad vyriausybės mums davė „saugesnius pinigus“, nei mes turėtume joms nepretenduojuojant į išimtinę teisę juos leisti (Ten pat). Knygoje jis kritikavo valstybės pinigų monopolį ir teigė, kad vyriausybės pinigų leidimo monopolis ne tik užkirto mums kelią turėti „gerus pinigus“, bet ir neprileido mūsų prie vienintelio proceso, kuriuo galėtume išsiaiškinti, kas yra tie „geri pinigai“ (Ten pat).

Savo filosofiją dėl laisvos konkurencijos teikiant pinigų pasiūlą jis taip išdėstė: šios schemos tikslas – esamoms monetarinėms ir finansinėms agentūroms nustatyti būtiną discipliną, padarant negalimą bet kuriai jų ar bet kuriai laiko trukmei išleisti pinigų rūšį, kuri būtų mažiau patikima ir naudinga už kurio nors kito pinigų. Kai tik visuomenė bus susipažinusi su naujomis galimybėmis, visi nukrypimai nuo tiesaus kelio teikiant dorus (tikrus) pinigus lemtų pažeistos valiutos išstūmimą kitų valiutų. Tada konkrečios šalys, to neleidžiančios ir dabar įvairiais būdais galinčios laikinai nuslėpti savo veiksmus „saugant“ savo valiutą padarinius, būtų priverstos išlaikyti gana stabilią savo valiutų vertę (Ten pat).

F. A. von Hayek'as konstatavo, kad sprendimą dėl „sveikų pinigų“ greičiausiai pasiūlys ne viešasis sektorius. Jo teigimu, jeigu kada nors bandysime turėti „tinkamus pinigus“, tai bus ne vyriausybės veiklos rezultatas: jie bus išleisti privačios įmonės, nes gerų pinigų teikimas visuomenei, kuriais ji galės pasitikėti ir naudoti, bus ne tik pelningas verslas, bet ir drausminas [pinigų] leidėjų, to vyriausybė niekada nepatyrė ir negali patirti. Tai verslas, kurį konkuruojanti įmonė gali išlaikyti tik suteikusi visuomenei „geresnius pinigus“ nei kas nors kitas (Von Hayek, 1979).

Reikia pažymėti, kad šis jo pasiūlymas atskleidė kardinaliai pakitusį F. A. von Hayek'o požiūrį į centrinę bankininkystę, nes anksčiau jis, bent jau švelniai, ją rėmė. Pavyzdžiui, knygoje „Laisvės konstitucija“ jis tiesiogiai kėlė klausimą, ar turėtume nepasitikėti spontaniška rinkos galia teikti mainų pagrindus tai, ko reikia norint patenkinti poreikį, kaip elgiamės kitais atvejais? (Von Hayek, 1960). Ir atsakė, kad tai būtų pageidaujama, jeigu dalinių rezervų bankų išleisti pinigai nebūtų buvę sukurti. (Tiesa, didžiąją savo mokslinės karjeros dalį F. A. von Hayek'as į dalinių rezervų bankininkystės sistemą žvelgė kaip į iš prigimties nestabilią, patvirtindamas vyriausybės vaidmenį (iš principo) stabilizuojant pinigų pasiūlą [Klein, 2007]). Nauja šiame atsakyme buvo užuomina, kad bankų išleisti pinigai be vyriausybės kišimosi galbūt niekada nebūtų taip plačiai naudoti (White, 1999b). Tiesa, šiam požiūriui, rodos, būta nedidelio empirinio pagrindo ar pateisinimo, nes banknotų naudojimas buvo *plačiau* paplitęs XIX amžiaus bankiniuose režimuose, kai vyravo didžiausia jų leidimo laisvė: Škotijoje, Kanadoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje ir Australijoje.

Kas gi atitinka jo ankstyvąjį skepticizmą dėl laisvosios bankininkystės knygoje „Pinigų denacionalizacija“ (Von Hayek, 1978a)? F. A. von Hayek'as *nesiūlė* laisvos bankų, siūlančių dalinių rezervų palaikomus įsipareigojimus, kurie išperkami prekiniais pinigais, konkurencijos. Jis manė, kad savo *neišperkama* valiutą (angl. *irredeemable paper notes*), kiekvienai valiutai turint savąjį piniginį standartą, išleisti galėtų ne tik bankai, bet ir kitos viešosios ar privačios įmonės bei konsorciumai, kuriuos jis, nors kartais ir vadino emitentų „bankais“, bet neįprasta bankų, kurie skolina lėšas, sukauptas išleidus *skolų įsipareigojimus*, prasme, jie į šiuolaikinius centrinius bankus buvo labiau panašūs tuo, kad galėjo išleisti tam tikrą rūšį „dekretinių“ pinigų, bet skyrėsi nuo faktinių centrinių bankų tuo, kad neturėjo nei monopolio privilegijos, nei galios priversti ką nors priimti jų produktą. (Kita vertus, F. A. von Hayek'as teisingai atskyrė savo pasiūlymą dėl „daugybės iš esmės skirtingų pinigų“ konkurencijos nuo ankstesnių siūlymų, kuriuos teikė XIX amžiaus vidurio laisvosios bankininkystės judėjimas, agitavęs už teisę leisti banknotus standartinės valiutos išraiška [Ten pat]). Šie pinigų leidėjai skirtingais būdais bandytų tarpusavyje konkuruoti dėl patikimiausios valiutos statuso, tuo tarpu patys pinigų tipai skirtųsi, nes jų perkamoji galia būtų garantuojama skirtingu turtu arba indeksais (vartojimo ar gamintojų kainų, ar prekių krepšelio), bet šis privataus valiutos leidėjo įsipareigojimas išlaikyti perkamosios galios stabilumą tam tikro prekių krepšelio (kadangi kai kurios kainos laisvojoje rinkoje nuolat kinta, F. A. von Hayek'as pasiūlė idėją nustatyti standartinį prekių didmeninių kainų rinkinį, kuris būtų lai-

komas vertės standartu, į kurį orientuodamiesi žmonės būtų linkę turėti pastovias pačių išlaikomas valiutas) išraiška neįgautų privalomo išpirkimo sutarties formos.

F. A. von Hayek'o nuomone, taip būtų galima sukurti konkurencingas valiutas, kurias rinktųsi ūkio subjektai, o pačiomis skirtingų bankų privačiai išleistomis valiutomis būtų prekiaujama rinkos jėgų nulemtais laisvai kintamais keitimo kursais. Šis sprendimas garantuotų pinigų emisijos ribas, nes, jei kuri nors valiuta būtų pradėta leisti dideliais kiekiais, privatūs tiekėjai negalėtų priversti naudoti jų pinigų ir ši valiuta prarastų savo vertę veikiant paklausai ir pasiūlai. Tai reiškia, kad ji prarastų perkamąją galią. Tada rinka iškart nustotų ja pasitikėti ir žmonės pasirinktų kitą stabilesnių pinigų tiekėją bei pradėtų naudotis konkuruojančia valiuta, už kurią būtų galima nupirkti daugiau vertybių. Dėl to gerieji pinigai, išlaikę savo perkamąją galią, išstumtų į defliaciją ar infliaciją linkusius bloguosius pinigus. (Tiesa, kaip pastebi O. Issing'as [1999], jeigu privatūs pinigų leidėjai sugebėtų susitarti, kaip būtų galima pasipriešinti skirtingų pinigų verčių svyravimui vieni kitų atžvilgiu, blogieji pinigai imtų išstumti geruosius, tiksliai priešingai tam, ką F. A. von Hayek'as pats palaikė. Kitais tariant, greičiausiai imtų veikti *Gresham'o* dėsnis, turint omenyje karalienės Elžbietos (1533–1603 m.) laikų anglų finansininko Thomas'o Gresham'o (1519–1579 m.) XVI a. atrastą dėsnį, nusakantį tendenciją, kai *blogieji (nuvertėję) pinigai išstumia geruosius (nenuvertėjusius) pinigus*). Taigi, esant valiutų konkurencijai, monetarinė sistema prarastų didžiąją dalį savo gebėjimo iškreiptai (klaidingai) plėstis ar trauktis, kas reikštų, kad infliacija ir defliacija liautųsi būti endeminėmis. Kitais žodžiais tariant, valiutų konkurencija neleistų kilti (trukdytų) tiek infliacijai, tiek defliacijai.

F. A. von Hayek'as buvo įsitikinęs privačių įmonių išleistų konkurencingų, stabilios vertės dekretinių valiutų veiksmingumu, jo teigimu, jos funkcionuos geriau net už auksą, jų nedidelės sąnaudos ir nesudėtinga aprūpinimo sistema leis joms pasirodyti mažiausiai bent jau praktiškesnėmis už tai, kas idealiai atrodo gerokai labiau tinkama – prekių rezervo standartą (Von Hayek, 1978a). (1943 m., Antrojo pasaulinio karo viduryje, pats F. A. von Hayek'as pasiūlė prekių rezervo valiutą [angl. *Commodity Reserve Currency*], kuri, jo teigimu, būtų pagerinta aukso standarto versija. Vietoj aukso valiuta būtų paremta prekių krepšeliu. F. A. von Hayek'o teigimu, prekių rezervo valiutos pranašumas – pinigų paklausos augimas lems spartų pasiūlos augimą, taip bus galima išvengti priklausomybės nuo nedidelio auksą išgaunančių valstybių skaičiaus [žr. Miller, 2013]).

Viena vertus, F. A. von Hayek'o nuomone, tada vyriausybei liktų tik viena (bet labai svarbi) pareiga – pateikti juridinių taisyklių struktūrą, kuri leistų žmonėms plėtoti labiausiai jiems tinkamas monetarines institucijas (Von Hayek, 1978a). Kita vertus, F. A. von Hayek'o monetarinės politikos siūlymai, taip pat susiję ir su pinigų denacionalizavimu (pagimdę „laisvų pinigų judėjimą“, siekusį panaikinti valstybės privilegiją leisti banknotus; žr. Bohl, Hölscher, 2005), apimtų esminę Vakarų monetarinės sistemos rekonstrukciją (juk akivaizdi išvada, kad vyriausybės pinigų išleidimo panaikinimas turėtų apimti ir centrinių bankų, tokių, kokius mes juos žinome, nunykimą (Von Hayek, 1978a), tai paliktų žymę visame Vakarų pasaulyje (Backhaus, 2005). Tą puikiai suprato ir pats F. A. von Hayek'as, kurio teigimu, jo idėjų įgyvendinimas taptų ne mažiau svarbiu dalyku nei kritiška reforma, kuri galėtų nuspręsti civilizacijos likimą (Von Hayek, 1978a).

Be abejo, F. A. von Hayek'o schema kritikuota (apie ją plačiau žr. Howard, 1977, jis atkreipė dėmesį, kad, F. A. von Hayek'o nuomone, perėjimas prie „naujos tvarkos“ turi būti atliktas iš karto, o ne laipsniškai, nors anksčiau savo veikaluose kalbėjo, kad vyriausybės vaidmenį leidžiant pinigus reikėtų traktuoti kaip socialinę instituciją, kuri iškilo kaip „žmonių veikimo, o ne jų sumanymo rezultatas“ [čia jis parafrazuoja Adamą Fergusoną, žr. Von Hayek, 1967a], bei nurodė, kad F. A. von Hayek'o argumentas, jog žmonės norės stabilios vertės pinigų, neatrodo visiems priimtinas, nes, akivaizdu, kad skolininkų ir kreditorių norai dėl būsimų pinigų, kuriais bus sudaromos sutartys, vertės bus skirtingi, be to, reikia įvertinti palūkanų mokėjimo aspektą, kurį F. A. von Hayek'as faktiškai ignoravo, nekalbant jau apie galimybę konkurencinių pinigų šakoje atsirasti dominuojančiam pinigų tiekėjui); Selgin, White, 1994; White, 1999a; Selgin, 2015a).

Iš tiesų nesunku įsivaizduoti būsimas problemas, vertinant F. A. von Hayek'o pasiūlymą, jas lems įgimta dinamika, slypinti atradimo procese, kuris apibūdins konkurenciją tarp bankų išleidžiant valiutas. Kaip pastebi O. Issing'as (1999), F. A. von Hayek'as paliko per daug neatsakytų klausimų dėl to, kaip atradimų procesas veiks praktiškai, kad jo pasiūlymas dėl valiutų konkurencijos būtų gyvybingas kandidatas visuomenei ieškant stabilios monetarinės sistemos. Tarkim, jei iš pradžių atsirastų viena stabili valiuta, kaip galime

būti tikri, kad turint nusistovėjusią monopoliją privatus valiutos leidėjas laikui nepavaldžiu stiliumi, kuris tapo visiems toks žinomas esant politiškai priklausomiems centriniams bankams, neužsiims infliaciniu perteklinių pinigų leidimu, kad maksimizuotų senjoražą? Be to, net jeigu išliko keletas valiutos leidėjų, ar galime būti tikri, kad nesusiklostys oligopolinė situacija dėl sąmokslų ir / ar nestabilumo? Dar viena pastaba: laikantis paties F. A. von Hayek'o laisvos privačiai išleistų valiutų konkurencijos logikos, nominalioji palūkanų norma bus nustumta iki nulio, to rezultatas bus defliacija. Taigi F. A. von Hayek'o pasiūlymas nesuteiks to, ką jis, rodos, žadėjo, būtent kainų stabilumo, nes vis tiek išliks netikrumas dėl ateities kainų lygio.

Vis dėlto pats F. A. von Hayek'as tvirtai tikėjo, kad jo pasiūlymas, jeigu bus įgyvendintas, prisidės prie visuotinio ūkio stabilumo. Savo monografijoje jis rašė, kad buvęs rinkos ūkio nestabilumas yra svarbiausio rinkos reguliuotojo mechanizmo – pinigų pašalinimo iš pačių buvimo reguliuojamais rinkos proceso – padarinys (Von Hayek, 1978a).

2. F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizavimas“ poveikio tuometiniams ir šiandieniams politiniams-ekonominiams procesams atskleidimas monetariniu aspektu

Pažymėtina, kad kai 1976 m. F. A. von Hayek'as paskelbė savo veikalą „Pinigų denacionalizacija“ (Von Hayek, 1978a), tuometinis Anglijos banko valdytojas G. Richardson'as (1915–2010 m.) pasisakė viena-reikšmiškai: „Tai gali būti rytoj“ (angl. *That may be for the day after tomorrow*). Ir, kaip F. A. von Hayek'o knygos „Pinigų denacionalizacija“ (Ten pat) antrojo leidimo pratarėje 1977 m. gruodį pastebėjo vienas iš Londono Ekonominių reikalų instituto steigėjų ir prezidentų Arthur'as Seldon'as, tai tikrai nebuvo kokia nors ypatinga praktiško žmogaus reakcija į mokslininko visiškai naują požiūrį, juk praktiški žmonės yra taip panirę į savo kasdienes problemas, kad gali išvelgti tik sunkumus ir kliūtis, o ne fundamentalias klaidų ir nesėkmių priežastis. Fundamentaliems pokyčiams neretai būtinos radiklios reformos.

Kita vertus, kai Europos Sąjungoje įsisiūbavo diskusijos apie euro zonos nustatymą, XX a. devintajame ir dešimtajame dešimtmečiuose Didžiojoje Britanijoje Margaret'a Thatcher vyriausybei padarė tokį didelį įspūdį F. A. von Hayek'o provokuojantis siūlymas apie valiutų konkurenciją, kad vietoj bendros europietiškos valiutos įvedimo ekonominės politikos darbotvarkėje buvo numatytas „lygiagrečių valiutų“ sistemos planas, bet ši idėja taip ir neįgyvendinta, valiutų denacionalizacijai ir euro įvedimui pasirinkus ne evoliucinį, o „konstruktyvistinį“ procesą – tarptautinę sutartį dėl nekintamų nacionalinių valiutų keitimo kursų fiksavimo (Issing, 1999; Bohl, Hölscher, 2005).

Įdomu, kad pats F. A. von Hayek'as 1976 m. į savo siūlomą valiutų konkurencijos planą žvelgė kaip į visiškai įmanomą, o tuo metu siūlyta bendros Europos valiutos idėja, buvusi tik embriono stadijoje, jam pasirodė utopija (Miller, 2013). Iš tiesų F. A. von Hayek'ui jo konkuruojančių valiutų schema atrodė patrauklesnė ir realiau įgyvendinama, nei utopinė naujos europinės valiutos įvedimo schema, kurios padarinys galiausiai – tik visos monetarinės nuodėmės, vyriausybės pinigų leidimo ir kontrolės monopolis, dar gilesnių šaknų įtvirtinimas (Von Hayek, 1978a).

Kita vertus, kaip pastebi G. R. Steele (2001), pati bankų dereguliavimo idėja nebuvo nauja: kad bankų dereguliavimas yra suderinamas su monetarine disciplina iš tiesų galima aptikti jau „Tautų turte“ (Smith, 1937 [1776]). Be to, nors F. A. von Hayek'o pasiūlymas ir neįgyvendintas, jo išsakytos mintys įžiebė gyvą ir toli siekiančią diskusiją apie vyriausybės vaidmenį monetarinėje sistemoje, diskusiją, kuri buvo nukreipta į pasirinkimą tarp laisvos rinkos monetarinio režimo ir monetarinės sistemos vyriausybinių valdymo per centrinį banką. Pasiūlymas buvo toks radikalus, kad turėjo gintis net kai kurie pagrindiniai *laissez-faire* požiūrio į daugumą ekonominio gyvenimo aspektų advokatai (pavyzdžiui, Milton'as Friedman'as) (Issing, 1999).

O D. Gordon'as (2007) pažymi, kad toks tvirtas austrų ekonomikos mokyklos šalininkas kaip M. N. Rothbard'as, visada aiškumo siekimą teorijoje siejęs su praktika, savo veikale „Argumentai už tikrąjį auksinį dolerį“ (Rothbard, 1985b) apskritai nesutiko su F. A. von Hayek'o reikalavimu išvalstybinti (denacionalizuoti) pinigus. Juk F. A. von Hayek'o siūlymas privačiai į apyvartą leisti pinigus atmetė L. von Mises'o regresijos teoremos išvadas. (Apie F. A. von Hayek'o plano L. von Mises'o regresijos teoremos ignoravimą taip pat žr. Block, 1999.)

F. A. von Hayek'o schemai kažkiek artimą realaus pasaulio atitikmenį pasiūlė šiuolaikinė kriptovaliutų rinka, kurią sudarė pirmoji skaitmeninė valiuta bitkoinas, gimusi pačiame 2008-ųjų finansinės krizės įkarštyje, kai Satoshi Nakamoto pseudonimu pasivadinęs veikėjas bitkoiną sukūrė kaip alternatyvą infliacijos nuolat talžomoms nacionalinėms valiutoms, ir jo mažiau žinomi konkurentai („altkoinai“), daugeliui kriptovaliutų bendrijos narių žvelgiant į F. A. von Hayek'ą kaip į pirmąjį (pranc.) *avant la lettre*.

Pats F. A. von Hayek'as po knygos „Pinigų denacionalizacija“ (Von Hayek, 1978a) pasirodymo laikui bėgant vis labiau pripažino, kad buvo nepanašu, jog jo radikalios idėjos bus įgyvendintos, todėl XX a. dešimtajame dešimtmetyje ir pats pradėjo jas laikyti „visiška utopija“. Pirminė kliūtis buvo politinė, juk šią idėją ir naują politiką turėjo būti patikėta įgyvendinti agentūrai, kuri dabar kontroliuoja monetarinę sistemą.

Dabartiniame pasaulyje, norint atsiskaityti ar pervesti pinigus virtualiai, yra įprasta, kad šiame procese dalyvauja „tarpininkas“, dažniausiai – bankas. O blokų grandinės, arba angliškai *blockchain* technologijos (apie technines detales plačiau žr. Antonopoulos, 2015; Narayanan ir kt., 2016), leidžia pirkėjams ir pardavėjams kontaktuoti tiesiogiai, be jokių trečiųjų šalių.

Kadangi iš centrinės valdžios rankų išimama pinigų vykdomoji kontrolė, blokų grandinėmis paremtos kriptovaliutos, tokios kaip bitkoinas, atrodytų, taps F. A. von Hayek'o vizijos apie decentralizuotą monetarinę sistemą, laisvą nuo vyriausybės kontrolės ir sumanytą beveik prieš pusimtį metų iki kriptovaliutų pasirodymo, išsipildymu, ir, visiškai galimas dalykas, gerokai anksčiau nei daugelis mano (Tebble, 2021).

Iš tiesų, vertinant šiandienų įvykių pinigų rinkose kontekste, galima teigti, kad puikų F. A. von Hayek'o idėjos apie alternatyvias valiutas įsikūnijimą rado bitkoinas (apie jį, kaip galimą konkurentą nacionaliniams, vyriausybių reguliuojamiems pinigams, paskelbta 2008 m. spalio 31 dieną, siunčiant žinią, kad ši valiuta yra kompiuterių specialistams, o ne ekonomistams ar politiniams mokslo vyrams [Tucker, 2014]) ir kitos vadinamajai „monetarinei verslininkystei“ atstovaujančios kriptovaliutos, kurios tapo aukso, kurio kiekio, priešingai nei dekretinių pinigų (angl. *fiat money*), biurokratinio mechanizmo naudai dirbtinai staigiai nepadidinsi, tad ir jo kainos stabilios, alternatyva (apie bitkoino sistemos veikimą žr. Nakamoto, 2009).

Žinoma, rimta bitkoino plėtros finansinėse sistemose problema vėlgi yra jo kainos kintamumas, taigi ir potencialūs pradimai, susiję su likvidumo pozicijomis. Kita problema: nors nedaug kas tikėjosi, kad tuo metu tik alternatyviuose interneto forumuose plitęs skaitmeninis žetonas taps labiausiai per pastarąjį dešimtmetį augusiu investiciniu turtu, visgi pirminė Satoshi Nakamoto vizija apėmė ne tik augančią bitkoino vertę, bet ir jo, kaip kasdienės atsiskaitymo priemonės – universalios valiutos, naudojimą. Paradoksalu, bet šiai vizijai išsipildyti trukdo paties bitkoino dizainas ir techninės charakteristikos. Jos per sekundę teleidžia atlikti septynias transakcijas visame tinkle. Palyginti centralizuotas „Visa“ mokėjimo kortelių tinklas – maždaug 24 000 transakcijų.

Savo ruožtu bitkoino atsiradimas išprovokavo daugiau nei bet kada anksčiau ekonomikos diskusijų, kurios sukasi būtent apie austrų ekonomikos mokyklos idėjas. Ir neatsitiktinai bitkoino kūrėjas japonas Satoshi Nakamoto (tikrasis šio asmens vardas nežinomas) yra didelis austrų ekonomikos mokyklos, ypač L. von Mises'o, idėjų gerbėjas.

Kita vertus, kaip pažymi britų politinis filosofas Adam'as J. Tebble (2021), yra skirtumas tarp kriptovaliutų ir F. A. von Hayek'o pinigų denacionalizavimo idėjos. Net jeigu vyriausybės denacionalizuotų monetarinę sistemą, dėl to atsirasianti pinigų laisvoji rinka vis tiek paliktų konkuruojančias privačias valiutas, kurios paklustų centralizuotai jas išleidusių bankų kontrolei. Ir priešingai, kadangi jose glūdinti technologija centralizuotą kontrolę daro negalimą net privačioms įmonėms, kriptovaliutos decentralizacijos procese žengia dar vieną žingsnį į priekį lyginant su tuo, ką apie tai mąstė F. A. von Hayek'as. Panašiai kaip privačios valiutos, kriptovaliutos yra denacionalizuotos, ar, kaip sakytume šiandien, praradusios suverenumą. Bet, skirtingai nuo jų, kriptovaliutos yra labiau decentralizuotos. Ir tai kelia klausimą, ar mes dabar, kai kriptovaliutos techniškai įmanomos, turėtume iš naujo peržiūrėti M. Friedman'o ir A. J. Schwartz (1986) visuotinai ekonomistų aukštintus argumentus, pateisinusius vyriausybių, kaip pinigų emitentų, vaidmenį?

Žinoma, jau senokai kilo minčių apie kriptovaliutų rinkos vyriausybinių ir teisinį reguliavimą (žr. Chuen, 2015). Tad ir kriptovaliutų rinkoje situacija greičiausiai keisis, jeigu Europa pakirps sparnus kriptovaliutų laisvei bei decentralizacijai, kai Europos kriptoturto rinkų reglamentas (MiCA) uždės pančius kriptoturto turtui.

ES pareigūnai tikisi, kad MiCA sutvarkys iki šiol nereguliuojamą kriptovaliutų rinką: padės šalinti piktnaudžiavimą ir „blogus veikėjus“, apribos vartotojų patiriamą riziką bei nustatys vienodas taisykles. Be to, MiCA mažins rinkos manipuliavimo, kriptovaliutų vagysčių riziką: paslaugų teikėjams teks atsakyti, jei vartotojų pinigines nesąžiningai nukentėtų. Taigi vietoj „laisvės ir decentralizavimo“ – tradicinė finansų sistema. O juk iki šiol kriptovaliutų rinkai ir joje susikūrusiems verslo modeliams, pvz., keityklos, operatoriai, buvo nereguliuojami. Neabejotina, kad įsigaliojusi MiCA ilgainiui didins pasitikėjimą kriptovaliutų sektoriumi. Tačiau ką darys šia rinką dėl priešpriešos tradicinei finansų sistemai, deklaruojamos laisvės ar decentralizacijos susidomėję kriptovaliutų entuziastai? Jiems galimybių lieka nedaug – paaukoti idealus, arba trauktis į pogrindį...

Išvados

F. A. von Hayek’as, praradęs viltį sudrausminti vyriausybės spausdinant pinigus (apie ką kalba ir savo straipsnyje „Laisvosios rinkos monetarinės sistemos link“ [Von Hayek, 1979]), pasiūlė pinigų denacionalizacijos projektą, t. y. atsisakyti valstybės monopolinės teisės į pinigų emisiją, savo mintis jis išdėstė knygoje „Pinigų denacionalizavimas – išstobulintas argumentavimas: konkurencinių valiutų teorijos ir praktikos analizė“ (Von Hayek, 1978a).

F. A. von Hayek’as konstatavo, jeigu mes atkursime sveikuosius pinigus, sprendimą greičiausiai pasiūlys ne viešasis sektorius.

Pažymėtina, kad šis jo pinigų denacionalizacijos siūlymas rodė kardinaliai pakitusį požiūrį į centrinę bankininkystę, nes anksčiau jis, bent jau švelniai, ją rėmė.

F. A. von Hayek’as nesiūlė laisvos konkurencijos tarp bankų, siūlančių dalinių rezervų palaikomus įsipareigojimus, kurie išperkami prekiniais pinigais. Manė, kad savo valiutą, kiekvienai valiutai turint savąjį piniginių standartą, išleisti galėtų ne tik bankai, bet ir kitos viešosios ar privačios įmonės bei konsorciumai.

F. A. von Hayek’o nuomone, tada vyriausybei liktų tik viena (bet labai svarbi) pareiga: pateikti juridinių taisyklių struktūrą, kuri leistų žmonėms plėtoti labiausiai jiems tinkamas monetarines institucijas (Von Hayek, 1978a).

Žinoma, F. A. von Hayek’o schema kritikuota, nes jis paliko per daug neatsakytų klausimų dėl to, kaip atradimų procesas veiks praktiškai, kad jo pasiūlymas dėl valiutų konkurencijos būtų gyvybingas kandidatas visuomenei ieškant stabilios monetarinės sistemos.

F. A. von Hayek’as 1976 m. į savo siūlomą valiutų konkurencijos planą žvelgė kaip į visiškai įmanomą, tuo tarpu pasiūlyta bendros Europos valiutos idėja, kuri tebuvo embriono stadijoje, jam pasirodė utopija.

F. A. von Hayek’o schemai kažkiek artimą realaus pasaulio atitikmenį pasiūlė šiuolaikinė kriptovaliutų rinkai, kurią sudaro pirmoji skaitmeninė valiuta bitkoinas ir jo mažiau žinomi konkurentai („altkoinai“).

Literatūra

- Antonopoulos, A. M. (2015). *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies*. Sebastopol, CA: O’Reilly Media.
- Baader, R. (2012). *Pinigų socializmas, naujosios pasaulinės depresijos tikrosios priežastys*. Bernas: Johannes Muler leidykla.
- Backhaus, J. G. (ed.). (2005). *Entrepreneurship, Money and Coordination: Hayek’s Theory of Cultural Evolution*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Block, W. (1999). The gold standard: a critique of Friedman, Mundell, Hayek and Greenspan from the free enterprise perspective. *Managerial Finance*, 25 (5), 15–33.
- Boettke, P. J., Leeson, P. T. (2003). The Austrian School of Economics: 1950–2000. In: Jeff Biddle and Warren Samuels (eds.). *The Blackwell Companion to the History of Economic Thought*. London: Blackwell.
- Bohl, M. T., Hölscher, J. (2005). Hayek’s ‘Free Money Movement’ and the Evolution of Monetary Order in Historical Perspective. In: J. G. Backhaus (ed.). *Entrepreneurship, Money and Coordination: Hayek’s Theory of Cultural Evolution*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Chuen, D. L. K. (2015). *Handbook of Digital Currency: Bitcoin, Innovation, Financial Instruments, and Big Data*. Amsterdam: Elsevier / Academic Press.

- Friedman, M., Schwartz, A. J. (1986). Has government any role in money? *Journal of Monetary Economics*, 17 (1), 37–62.
- Gordon, D. (2007). *The Essential Rothbard*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hayek von F. A. (2007 [1976]). *Choice in Currency – A Way to Stop Inflation*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Hayek von F. A. (1928). Das intertemporale gleichgewichtssystem der preise und die bewegungen des geldwertes. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 28, 33–76.
- Hayek von, F. A. (1973). *Law, Legislation, and Liberty*, vol. 1: *Rules and Order*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hayek von, F. A. (1978a). *Denationalisation of Money: The Argument Refined: An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies*. 2nd enl. ed. London: The Institute of Economic Affairs.
- Hayek von, F. A. (1978b). *Law, Legislation, and Liberty*, vol. 2: *The Mirage of Social Justice*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hayek von, F. A. (1981). *Law, Legislation, and Liberty*, vol. 3: *The Political Order of a Free People*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hayek von, F. A. (1967). *Studies in Philosophy, Politics, and Economics*. London: Routledge.
- Hayek von, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek von, F. A. (1979). Toward a Free Market Monetary System. *Journal of Libertarian Studies*, 3 (1), 1–8.
- Howard, D. H. (1977). *The Denationalization of Money: A Review. FED*. International Finance Discussion Papers, March 1977.
- Issing, O. (1999). Hayek – currency competition and European Monetary Union. *Annual Hayek Memorial Lecture* hosted by the Institute of Economics Affairs, London, 27 May 1999.
- Klein, P. G. (2007). Biography of F. A. Hayek (1899–1992). *Ludwig von Mises Institute Articles of Interest*, 2007. 08.01.
- Mearman, A. (2012). Heterodox Economics and the Problems of Classification. *Journal of Economic Methodology*, 19 (4), 407–424.
- Miller, R. C. B. (2013). *What Hayek Would Do: How Austrian economists would fix the crisis and stop it happening again*. Adam Smith Research Trust.
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., Goldfeder, S. (2016). *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies*. Princeton: Princeton University Press.
- Nakamoto, S. (2009). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Rothbard, M. N. (1985). The Case for a Genuine Gold Dollar. In: L. H. Rockwell (ed.). *The Gold Standard: An Austrian Perspective*. Lexington, MA: D.C. Heath.
- Selgin, G. A. (2015). Hayek and Free Banking. *Cato Institute*. Cato at Liberty Blog Home, July 18, 2015.
- Selgin, G. A., White, L. H. (1994). How Would the Invisible Hand Handle Money? *Journal of Economic Literature*, 32, 1718–1749.
- Smith, A. (1937 [1776]). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Ed. Edwin Cannan. New York: Random House.
- Steele G. R. (2001). *Keynes and Hayek: The Money Economy*. London: Routledge.
- Tebble, A. J. (2021). Friedrich Hayek: Prophet of Cryptocurrency? *King's College London*. Centre for the Study of Governance & Society, New On the Blog, January 28th, 2021.
- Tucker, J. (2014). Bitcoin and Mises's Regression Theorem. *Beautiful Anarchy*, Sep 7.
- White, L. H. (1999a). *The Theory of Monetary Institutions*. Oxford: Basil Blackwell.
- White, L. H. (1999b). Why didn't Hayek Favor Laissez-faire in Banking? *History of Political Economy*. 31, 753–769.

F.A. VON HAYEK'S BOOK *DENATIONALISATION OF MONEY*: THE CIRCUMSTANCES OF ITS CREATION AND ITS TOPICALITY TODAY

REMIGIJUS ČIEGIS, ŽILVINAS DRABAVIČIUS
Kaunas Faculty of Vilnius University (Lithuania)

Summary

The relevance of the subject and the scientific problem: the main goal of the article is shown in its title, to introduce to the reader the book *Denationalisation of Money* by F. A. von Hayek, one of the most important members of the Austrian school of economics, and its impact on the development of economic thought and the formation of modern economic policy, and to try to answer the question how relevant the book is today.

For this purpose, the circumstances of the creation of von Hayek's book *Denationalisation of Money* and its topicality today are shown.

Methods: *logical abstraction*, which includes and combines the generalisation of economic, historical and political theoretical statements, theoretical systematic analysis, and a synthesis of the ideas of the Austrian school of economics and their impact on the development of economic thought, based on the conclusions and contemplations of works by scientists from different countries, as well as general and logical analysis and comparison.

Research results: after he lost hope of bringing discipline to the behaviour of governments in money issue processes, von Hayek introduced the project of the denationalisation of money, in which he suggested that states give up the monopolistic right to issue money. He developed this idea in the book *Denationalisation of Money: The Argument Refined (An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies)* (Von Hayek, 1978a).

Von Hayek stated that if we reintroduce sound money, the solution will doubtless not be suggested by the public sector.

Obviously, von Hayek's plan or scheme was criticised too, because it left many unanswered questions about the issue of money, about how the discovery process would work in practice to make its suggestion of competition between currencies a viable candidate for society's search for a stable monetary system.

In 1976, von Hayek looked to his own plan for the introduction of competition between currencies as fully possible, but to him the idea of a common European currency looked like a Utopia.

Some approximate examples in the real world to von Hayek's plan or scheme are suggested by the modern market for cryptocurrencies, which consist of bitcoin and other competitors (altcoins).

KEY WORDS: *Austrian school of economics, history of economic thought, free market, money, central banking.*

JEL CODES: B10, B13, B25, B53.

Gauta: 2023-02-15

Priimta: 2023-04-04

Pasirašyta spaudai: 2023-04-28